

אמיר אלשטיין
יו"ר הוועד המנהל

הנשיא העשירי ראובן ריבלין
יו"ר של כבוד

יוחנן פלסנר
נשיא

חברי הוועד המנהל

עו"ד לילית אהרנסון
אלי גרונר
פרופ' ורד וניצקי-סרוסי
ד"ר חן ליבנטשטיין
מול מועלם
שגריר לשעבר סלי מרידור
פרופ' פאדיה נאסר אבו-אלהיג'א
עו"ד אבי פיישר
ד"ר מיכל צור
יוסי קוצ'יק

המועצה הבינלאומית

פרופ' רונלד דניאלס, יו"ר
השופטת רוזלי סילברמן אבלה, קנדה
אן אפלבאום, ארה"ב
השופטת דורית ביניש, ישראל
השופט סטיבן ביידי, ארה"ב
פרופ' משה הלברטל, ישראל
פרופ' כריסטוף מרקסיס, גרמניה
ד"ר שרון נוריאן, ארה"ב
השופט אברהם סופר, ארה"ב
ברט טפנסט, ארה"ב
פרופ' גרהרד קספר, ארה"ב

סגני נשיא

פרופ' סווי נבות, מחקר
ד"ר ישי (ג'סי) פרס, אסטרטגיה

עמיתים בכירים

פרופ' תמר הרמן
פרופ' נתן זוסמן (אורח)
פרופ' עמית כהן
מר תומר לוטן (אורח)
פרופ' יותם מרגלית
פרופ' דניאל סטטמן
פרופ' בני פורת
פרופ' קרנית פלוג
פרופ' מרדכי קרמניצר
פרופ' גרעון רהט
ד"ר תהילה שורץ אלטשולר
פרופ' יובל שני

מייסדים

ד"ר אריק ברמן
ברנרד מרכוס (1929-2024)
מנכ"ל המדינה ג'ורג' שולץ (1920-2021)

משבר חוקתי – הגדרות, תקדימים, השלכות | סקירה

עמיר פוקס | נדב דגן | דפני בנבניסטי

1. רקע

בימים אלו מדינת ישראל נמצאת במצב העלול להוביל למשבר חוקתי חמור. בסבך האירועים וההתרחשויות, הממשלה ושרים מתוכה מסרבים שוב ושוב לפעול לפי חוות דעתה של היועצת המשפטית לממשלה – למרות פסקי דין ברורים ועדכניים (שניתנו בעת האחרונה פה אחד) שחזרו והבהירו כי חוות הדעת של הייעוץ המשפטי הן הפרשנות המוסמכת של החוק ומחייבות את הממשלה כל עוד לא נפסק אחרת.¹ כבר לפני שלושה עשורים וחצי הדגיש בית המשפט העליון כי –

"מדינה שבה רשות שלטונית נוטלת את החוק לידיה – ברצותה, מקיימת צו שיפוטי שניתן נגדה, וברצותה מתעלמת ממנו, היא מדינה שנזרעים בה זרעי פורענות ואנרכיה, ומתפתחת בה תרבות מסוכנת של שלטון כח ושרירות. רשות שלטונית היא נאמן הציבור, אשר "משלה אין לה ולא כלום".²

וכך קבע בג"ץ רק לאחרונה בפרשת חוק הגיוס:

"היועצת המשפטית לממשלה היא הפרשנית המוסמכת של הדין כלפי הרשות המבצעת. כל עוד לא פסק בית המשפט אחרת, פירושה את הדין משקף את המצב המשפטי – הקיים והמצוי – ופירושה זה מחייב את הרשות המבצעת. עמדה זו יצוקה בעשרות שנות פסיקותיו של בית משפט זה."³

לא זו בלבד, אלא ששרים וחברי כנסת מהקואליציה מאיימים או "ממליצים" בחודשים האחרונים להימנע מקיום פסקי דין והחלטות שיפוטיות. דוגמאות בולטות מן העת האחרונה הן:

- החלטת הממשלה על סיום תפקידו של ראש השב"כ רונן בר וההחלטה להתחיל בהליך הדחה של היועצת המשפטית לממשלה – באשר לראש השב"כ, בית המשפט העליון (השופטת כנפי שטייניץ) הוציא צו ארעי עד לדיון בעתירות השונות שהוגשו באשר לחוקיות פיטוריו של רונן בר.⁴ גם בהקשר לכך, וגם באשר להליכים עתידיים בנוגע ליועצת המשפטית לממשלה, נשמעו שרים שכופרים בסמכותו של בית המשפט לבקר את ההחלטה (השר שלמה קרעי: "... הצו שלך משולל תוקף. נגמר הסיפור. העם הוא הריבון"),⁵ וגם קריאות שלא לציית לפסיקת בית המשפט, כולל דיווח עיתונאי מפיו של ראש הממשלה (לפיו "מישהו יכול להעלות על דעתו שנמשיך לעבוד ללא אמון בגלל צו של בית משפט? זה לא יכול לקרות

¹ ראו, לדוגמה, בג"ץ 6198/23 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' שר הביטחון (25.6.2024).

² בג"ץ 142/70 שפירא נ' הוועד המחוזי של לשכת עורכי הדין, פ"ד כה (1) 325, 331 (1971).

³ שם, פס' 84 לפסק הדין של מ"מ הנשיא פוגלמן.

⁴ בג"ץ 54321-03-25 התנועה למען איכות השלטון נ' ממשלת ישראל (21.3.25).

⁵ שלמה קרעי (@shlomo_karhi) רשת X (21.3.2025).

וזוה לא יקרה").⁶ גם פרסום שמו של מחליפו המיועד של רוני בר, בבוקר 31.3.25, עוד בטרם הדיון, אינו מבטא כבוד להליך השיפוטי. אף כי בית המשפט לא הרחיב את הצו גם לאיסור על ראיון מועמדים, ההכרזה על שמו של המחליף המיועד (שבסופו של דבר הוחלט שלא יהיה מועמד) מנסה לקבוע "עובדות בשטח", דבר שהיה עלול להתפרש כקריאת תיגר על הסמכות השיפוטית.

● **מינוי נשיא לבית המשפט העליון** – בספטמבר 2024 פרסם בית המשפט העליון את פסק דינו בעניין העתירה הדורשת משר המשפטים לאפשר לוועדה לבחירת שופטים לבחור לבית המשפט העליון. בית המשפט קיבל את העתירה, והורה בצו על פרסום שמות המועמדים לנשיא בתוך 14 יום, ולאחר התקופה הקבועה בחוק, על כינוס הוועדה ובחירת נשיא.⁷ שר המשפטים יריב לוין הגיב בהשתלחות בבית המשפט, טען שפסק הדין מנוגד לחוק ושהנשיא שייבחר יהיה בלתי לגיטימי. לאחר מכן נמנע לוין בפועל מקיום החוק ופסק הדין במניעת דיון תכליתי וקיום הצבעה בוועדה על זהות הנשיא. כשבית המשפט קבע תאריך אחרון למינוי נשיא נוכח הפרת החוק הנמשכת,⁸ הגיב לוין בהאשמות חריפות וחסרות יסוד נגד בית המשפט ובכפירה בלגיטימיות של הכרעותיו. לבסוף, לאחר מספר דחיות וניסיונות מתמשכים למנוע את ההצבעה על מינוי נשיא, התקיימה הישיבה בהעדר שר המשפטים ונציגי הקואליציה בוועדה לבחירת שופטים ומונה בה הנשיא עמית (והמשנה לו השופט סולברג).

הבחירה לוותה בהצהרות חוזרות ונשנות לתקשורת על אי הכרה בבחירתו, כולל החרמה מצד שר המשפטים, ראש הממשלה ויו"ר הכנסת את טקס השבעתו, והעדר מוחלט של תקשורת בין הנשיא לבין השר גם מאז ההשבעה.⁹

● **ביטול עילת הסבירות** – בשלהי 2023, כאשר דן בית המשפט בתיקון לחוק יסוד: השפיטה בעניין ביטול עילת הסבירות, השמיעו יו"ר ועדת חוקה, חוק ומשפט ויו"ר הכנסת אמירות קשות, שאם יפסל התיקון אין לציית לפסק הדין, וראש הממשלה סירב שוב ושוב, בראיונות לתקשורת זרה, להתחייב שיקיים את פסק הדין.

יש להניח ולקוות שלא נגיע למצב שבו ממשלת ישראל או שר במדינת ישראל יסרבו לקיים פסק דין, ולא תתעורר שאלת המשמעות של סירוב לקיים פסק דין. אלא שכאמור לעיל, כבר נשמעו קריאות מתוך הממשלה שלא לכבד את פסיקת בית המשפט העליון.¹⁰ סירוב של הממשלה לקיים פסקי דין של בית משפט מעורר מצב חסר תקדים של משבר חוקתי.

⁶ "בג"ץ הקפיא את פיטורי ראש השב"כ. נתניהו אמר הלילה שלא יכבד פסיקה שתמנע את ההדחה" YNET (21.3.25).

⁷ בג"ץ 1711/24 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' שר המשפטים (8.9.2024).

⁸ בג"ץ 1711/24 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' שר המשפטים (החלטה מיום 12.12.2024).

⁹ ראו למשל, דפנה ליאל, "יו"ר הכנסת הודיע שיחרים את טקס השבעה של השופט עמית לתפקיד נשיא בית המשפט העליון", N12 (6.2.25).

¹⁰ ראו, לדוגמה, "קריאות בממשלה: לא לציית לבג"ץ, לחזור לקדם את המהפכה", N12 (8.9.2024).

משבר חוקתי הוא מצב מובחן ונדיר שבו המסגרת החוקתית נפרצת, וכללי היסוד שנועדו להסדיר את הפעילות השלטונית והפוליטית במדינה מופרים. למשל, אם פרלמנט, יו"ר פרלמנט, יו"ר ועדה בפרלמנט, ממשלה, שר או מנכ"ל משרד ממשלתי פועלים בניגוד לחוק ובניגוד לצווים שיפוטיים מפורשים. המשמעות היא שהכללים הבסיסיים ביותר להסדרת המערכת השלטונית מופרים, ובפועל אינם מסוגלים למלא את תפקידם בחיים המדיניים. לפיכך, מחלוקת או מאבק במדינה דמוקרטית, שבמצב הדברים הרגיל מיושבים בגדרי המסגרת החוקתית, לובשים צורה בלתי קונבנציונלית. בין השאר, ייתכנו תופעות של שלטון כוחני ללא חוק, אלימות קשה ונרחבת, מלחמת אזרחים, אנרכיה, או פעילות פיזית המונית ונמרצת ברחבי המדינה המלווה באי-ציות לדין ולרשויות.¹¹

לפי הגדרה מצמצמת זו, לא כל הפרת חוק על ידי הכנסת, הממשלה או גופים הכפופים לה יוצרת משבר חוקתי.

המסגרת החוקתית בישראל ובדמוקרטיות אחרות מביאה בחשבון את האפשרות שרשות שלטונית לא תנהג על פי דין, ולכן יש בה מנגנונים לתיקון, לרבות המנגנון הבסיסי של ביקורת שיפוטית. משבר חוקתי נוצר כאשר נוסף על הפרת החוק, נדחים גם ההליכים הבסיסיים ביותר לפתרון מחלוקות. בכך, הגוף המפר את הוראות הדין מתנגד גם להפעלת מנגנוני הביקורת השיפוטית או התיקון החוקתי שנועדו לטפל במקרים האלה כדי לשמור על קיום המסגרת החוקתית במדינה.

משמעות הצירוף של הפרת נורמה חוקתית ודחייה של מנגנוני התיקון (כמו, למשל, הכרעה במחלוקות על ידי המוסד השיפוטי המוסמך), היא כפירה בקיומה של מסגרת חוקתית מחייבת.¹²

על כן, סירוב מודע, עיקש ופומבי לקיים החלטה שיפוטית הוא מקרה מובהק של משבר חוקתי – אולי אף המקרה המובהק ביותר.¹³ סירוב לקיים החלטה שיפוטית משמעו התנערות משני יסודות חיוניים של הדמוקרטיה: שלטון החוק והפרדת רשויות. אם כן, פעולה זו פוגעת פגיעה קשה בערכים החוקתיים הבסיסיים המאפיינים מדינה דמוקרטית, ולפיכך יש הבנה חוצת שיטות משפט וחוצת חוקות שמהלך כזה יוצר משבר חוקתי.

במבט השוואתי ניתן ללמוד כי משבר חוקתי עלול להיווצר גם בנסיבות אחרות. למשל, כאשר טריטוריה או קבוצת אנשים מסוימת מודיעה על פרישה מהמדינה ונוקטת צעדים מעשיים לשם כך, כאשר יש התנגשויות ענק אלימות ברחובות, עימותים מזוינים נרחבים ומתמשכים בתוך המדינה, וכאשר כוחות מזוינים פועלים בכוח להחלפת הממשלה או הפרלמנט.

להלכה, משבר חוקתי עלול להיווצר גם כאשר אדם או גוף סבורים שפעולה במסגרת החוקה היא בהכרח אובדנית. למשל, כאשר הממשלה, שר או

¹¹ ראו Sanford Levinson & Jack M. Balkin, *Constitutional Crises*, 157 U. PA. L. REV. 707 (2009).

¹² ראו וחשו Michael J. Gerhardt, *Crisis and Constitutionalism*, 63 MONT. L. REV. 277 (2002).

¹³ ראו, לדוגמה, JACK M. BALKIN, THE CYCLES OF CONSTITUTIONAL TIME 38-39 (2020).

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

www.idi.org.il

רמטכ"ל בטוחים שציות לפסק דין מסוים יביא באופן ישיר, ברור ומיידי לקץ המדינה, ולכן גם לקריסה של המערכת החוקתית עצמה. במציאות מקרים כאלה כמעט שאינם מתרחשים, וקשה להעלות על הדעת תרחיש כזה בעניינים העומדים כעת על הפרק בישראל.

למעשה, משבר חוקתי נוצר לא אחת בתהליך של שינוי התשתית החוקתית והמשטרית של המדינה או בניסיון לערוך שינוי כזה. לפי גישה מרחיבה, תופעות חמורות של פגיעה בסדר החוקתי, או ניסיון לחסל את הסדר החוקתי הקיים, מכונות אף הן משבר חוקתי.¹⁴ אך דומה שגישה כזאת מבטאת ביקורת על השלטון וחשש, יותר משהיא מדקדקת במושג המובחן "משבר חוקתי".

3. מדוע משבר חוקתי הוא מצב מסוכן?

במדינה דמוקרטית הכול כפופים לשלטון החוק – גם הרשות המבצעת והשרים המופקדים על משרדים. תפקידו הגרעיניים והמובהקים ביותר של בית המשפט הם פירוש החוק והכרעה במחלוקות. ממשלה שאינה מצייתת לפסק דין או להחלטה שיפוטית היא ממשלה שאינה מצייתת לחוק. מדובר בפגיעה הבסיסית ביותר ביסודות הדמוקרטיה – בשלטון החוק – הקובע שכולם כפופים לחוק, פגיעה בהפרדת הרשויות, וכך גם באיזונים ובבלמים של השיטה הדמוקרטית.

במובנים רבים משבר חוקתי עלול להביא לאנרכיה. למרות קיומה של הכרעה משפטית מחייבת, כאשר ממשלה מסרבת לכבד פסקי דין, עלול להיווצר מצב שבו בפועל לא יהיה ברור מהי הנורמה שחייבים לציית לה, ואף מיהו המוסד המוסמך והמחייב שיש לציית לו. מצב כזה עלול להביא להתנגשויות אלימות, ובמקרים קשים אף למלחמת אזרחים או לאוטוקרטיה. גם בלא להגיע למצב קיצוני זה, כאשר הממשלה עצמה מתנערת משלטון החוק ומסרבת לקיים פסקי דין – יש בכך בהכרח פגיעה קשה בלב ליבה של הדמוקרטיה. במצב כזה עלולים אזרחים רבים לכפור בסמכויות בית המשפט או בסמכות הממשלה והשרים המפירים, ולא לקיים בעצמם פסקי דין או צווים של בית משפט או החלטות וצווים של שרי הממשלה. גם עובדי ציבור ורשויות למיניהן עלולים לעשות דין לעצמם. משנוצר התקדים, בוודאי על ידי השלטון – הדרך לאי-כיבוד החוק ומוסדות השלטון מצד עובדי ציבור, שוטרים, חיילים ואזרחים רבים (ומכאן לאנרכיה, לעלייה אדירה בפשיעה ובאלימות) – קצרה מאוד.

4. משברים חוקתיים ו"כמעט משברים" – דוגמאות להמחשה

דוגמאות לכמעט משברים

בעשורים האחרונים נוצרו משברים חוקתיים על רקע תהליכים מרחיקי לכת של שינוי יסודי בטבע המשטר ובסדר החוקתי או ניסיון לחולל שינוי כזה במדינות דמוקרטיות ולהופכן לאוטוקרטיות.¹⁵ ואולם, אפילו בתהליכים של שינוי חוקתי-משטרי עמוק, משברים חוקתיים בדמוקרטיות מערביות אינם חזון נפרץ. לא פעם סכנה מוחשית למשבר חוקתי מסתיימת בסופו של דבר ללא משבר של ממש.

¹⁴ ראו, לדוגמה, Levinson & Balkin, לעיל ה"ש 11, בעמ' 709-711.

¹⁵ הגם שלא כל משבר חוקתי הוא בהכרח איום משטרי מיידי של מעבר ממשטר דמוקרטי למשטר אחר. ראו Keith E. Whittington, *Yet Another Constitutional Crisis?*, 43 WILLIAM & MARY L. REV. 2093, 2100 (2002).

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

www.idi.org.il

כך, אפשר למצוא דוגמאות ל"כמעט משבר" – מקרים בהם השלטון הצהיר שלא יציית להחלטה שיפוטית שלא תתאם את המדיניות שלו, אך בסופו של דבר השלטון ציית לפסק הדין, והמשבר נמנע.

בקולומביה, לדוגמה, פעל הנשיא המכהן אוריבה לשינוי המגבלה החוקתית על תקופות הכהונה של נשיא כדי שיוכל להתמודד לכהונות נוספות. תחילה תוקנה החוקה כך שהוראותיה לא מנעו עוד התמודדות של אוריבה לכהונה שנייה. לאחר היבחרו לכהונה השנייה לחץ אוריבה לתיקון נוסף של החוקה, שיאפשר לו להיבחר לכהונה נוספת. בית המשפט החוקתי מנע את עריכתו של משאל-עם לתיקון נוסף של החוקה שיאפשר לנשיא להתמודד לכהונה שלישית, ובכך נמנעה התמודדותו בבחירות של נשיא מכהן ופופולרי. רבים חששו שהנשיא המכהן ילחץ להפר את פסק הדין כדי להתמודד לכהונה שלישית ויוביל למשבר חוקתי במדינה, אך בסופו של דבר הוא ציית לפסיקת בית המשפט החוקתי.

בארגנטינה בשנת 2020 לקח נשיא המדינה תקציבים שיועדו במקור לעיר בואנוס איירס והעבירם לשימוש הפרובינציה שבה שוכנת עיר הבירה. בית המשפט העליון קיבל את עתירתה של בואנוס איירס והורה לממשלה להגדיל חזרה את התקציב המועבר לעיר. עם פרסום ההחלטה הודיע נשיא המדינה שלא יציית לפסיקה, אך כעבור שלושה ימים חזר בו והבהיר כי יציית לה. ימים ספורים לאחר מכן הוא הודיע כי יפעל להדחת נשיא בית המשפט העליון, ואף פתח בהליך הפרוצדורלי בפרלמנט, אך ההליך לא קודם.

בארצות הברית בשנת 1974 הורה בית המשפט העליון לנשיא ניקסון למסור הקלטות מהבית הלבן ביחס לפרשת ווטרגייט לתובע המיוחד שמונה לחקור את הפרשה. היה חשש שניקסון לא יציית להחלטה השיפוטית, אך הוא מסר את הקלטות, ובהמשך אף התפטר – ובכך נמנע משבר חוקתי.¹⁶

דוגמה נוספת מארצות הברית – ב-6 בינואר 2021 הסתער המון התומך בנשיא היוצא דונלד טראמפ על הקפיטול בניסיון להפוך את תוצאות הבחירות לנשיאות, שבהן הפסיד טראמפ למועמד הדמוקרטי, ג'ו ביידן. ההסתערות האלימה אירעה לאחר נאום של טראמפ, שבו הוא ציין כי לא יכיר בתוצאות הבחירות לנשיאות ודרבן את תומכיו "להפגין כוח" ולצעוד אל גבעת הקפיטול כדי למנוע את ספירת הקולות של חבר האלקטורים. המהלך האלים לביטול הליך העברת השלטון, המוסדר בחוקה האמריקאית, לא התפתח למשבר חוקתי מלא, בין השאר, מכיוון שסגן הנשיא מייק פנס סירב להתערב בתוצאות הבחירות, כפי שדרשו טראמפ ותומכיו.¹⁷

בחודשיים שחלפו מאז בחירתו של טראמפ לבית הלבן לכהונה שנייה כנשיא, נערמו למעלה מ-130 הליכים נגד צעדים שביצע הממשל.¹⁸ רק לאחרונה בית המשפט חסם את גישתה של "המחלקה ליעילות הממשל" (DOGE) למסמכים של משרד האוצר;¹⁹ ערכאות שונות השעו את הצו שאסר על חיילים

¹⁶ ראו Levinson & Balkin, לעיל ה"ש 11, בעמ' 742.

¹⁷ Tanner Stening, [What is a Constitutional Crisis? With Trump Waiting in the Wings. Could we be Heading Toward One?](#), NORTHEASTERN GLOBAL NEWS (7.5.2024).

¹⁸ Anne Richardson Oaks, "U.S. stands on the brink of a constitutional crisis as Donald Trump takes on America's legal system" THE CONVERSATION (27.3.2025).

¹⁹ Mallory Moench "Judge blocks Musk team access to Treasury Department records" BBC (8.2.2025).

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

www.idi.org.il

טרנסג'נדרים לשרת בצבא;²⁰ וכן הושעה הצו הנשיאותי שביקש לשלול מתן אזרחות לילדים שנולדו בארה"ב להורים שהיגרו למדינה באופן לא חוקי או שמחזיקים בוויזה שאינה למטרות הגירה.²¹ במקביל, בכירים בממשל נמנעו מלהבהיר שהממשל יציית לפסיקות של בתי המשפט. כך, לדוגמא, סגן הנשיא, ואנס, טען כי "שופטים אינם רשאים לשלוט בכוחה הלגיטימי של הרשות המבצעת", באמירה שנתפסה כמערערת על סמכותה של מערכת המשפט להגביל את כוחו של הנשיא.²² בנוסף, הנשיא טראמפ תקף אישית שופט פדרלי שהורה לעצור את גירושם של מהגרים מוונצואלה ואף קבע כי יש להשיב חזרה לארה"ב את הטיסות שכבר יצאו. הנשיא קרא להדיח את השופט, ולכך השיב נשיא בית המשפט העליון, באופן חריג ביותר, כי הדחה של שופט אינה תגובה נאותה לחוסר הסכמה עם פסיקה.²³ בנוסף, המטוסים לא הושבו, במה שנראה כהפרה של צו שיפוטי. המהלכים השונים העלו את החשש מפרוץ משבר חוקתי במדינה, והעיניים נשואות עתה לבית המשפט העליון, שצפוי לדון בהליכים נגד הממשל.²⁴

בתקופה האחרונה, על רקע המהלכים לשינוי יסודי של המשטר, החוקה והמשפט במדינה, התעוררו חששות מפני משברים חוקתיים גם בישראל. חששות אלו התעוררו, בין היתר, במקרים האלה:

- **הוראת שר האוצר להמשך סבסוד מעונות היום חרף עמדת הייעוץ המשפטי לממשלה.** הייעוץ המשפטי לממשלה הבהיר בעת האחרונה לשר העבודה כי במצב החוקי הקיים ולנוכח פסק הדין בעניין הגיוס, המדינה אינה מוסמכת להמשיך ולספק תמיכות כספיות הניתנות לחיילי גיוס חרדים בגין תשלום שכר לימוד במעונות יום.²⁵ למרות הבהרת הייעוץ המשפטי לממשלה באשר לאי-החוקיות שבמהלך, הורה שר האוצר על המשך סבסוד מעונות היום.²⁶ בסופו של דבר, לאחר דיון בבג"ץ הוחלט בהסכמה שהמיון יימשך עד פברואר 2025.²⁷
- **הודעת השר לביטחון לאומי שהקביעה של הייעוץ המשפטי בדבר היעדר חוקיות מינוי סוויסה אינה תקפה.** המשנה ליועצת המשפטית לממשלה קבע כי קידומו של רפ"ק מאיר סוויסה בדרגה ומינויו לתפקיד מפקד

²⁰ AP "Another federal judge blocks Trump policy banning transgender troops in the military" NBC NEWS (28.3.2025).

²¹ Mike Wendling "Judge blocks Trump's bid to restrict birthright citizenship" BBC (6.2.2025).

²² Robert Tait "Outrage after JD Vance claims judges are not allowed to check executive power" THE GUARDIAN (10.2.2025).

²³ Chris Megerian, Lindsay Whitehurst and Mark Sherman "Roberts rejects Trump's call for impeaching judge who ruled against his deportation plans" AP (18.3.2025).

²⁴ Anne Richardson Oaks, "U.S. stands on the brink of a constitutional crisis as Donald Trump takes on America's legal system" THE CONVERSATION (27.3.2025).

²⁵ מכתב מאת המשנה ליועצת המשפטית לממשלה (משפט ציבורי-מנהלי), עו"ד ד"ר גיל לימון, לשר העבודה, יואב בן צור, בנושא "תמיכות משרד העבודה במלש"בים חרדים בגין תשלום שכר לימוד במעון או במשפחתון בעקבות פסק הדין בבג"ץ 6198/23 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' שר הביטחון" (11.8.2024).

²⁶ מכתב מאת שר האוצר, בצלאל סמוטריץ', למשנה ליועצת המשפטית לממשלה (משפט ציבורי-מנהלי), עו"ד ד"ר גיל לימון, וליועץ המשפטי למשרד האוצר, עו"ד אסי מסינג, בנושא "פגיעה דרמטית במדיניות הכלכלית בחוסר סמכות" (15.8.2024).

²⁷ ראו בג"ץ 58820-08-24 אמת ליעקב בישראל בע"מ נ' היועצת המשפטית לממשלה (אר"ש, החלטה מיום 25.11.2024).

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

www.idi.org.il

תחנת המשטרה בדרום תל אביב הם "התנהגות חמורה שהיא בניגוד לדין ופוגעת בשלטון החוק", וכי כניסתו של רפ"ק סוויסה לתפקיד או ענידת דרגות סגן ניצב על ידו יהיו "בניגוד לדין על כל המשתמע מכך".²⁸ למרות זאת, השר בן גביר עמד במפגיע על המינוי הבלתי חוקי לכאורה, וסוויסה אף נצפה עונד דרגות סגן ניצב.²⁹

- **התנערות הממשלה מעמדת היועצת המשפטית לממשלה בדבר הליך מינוי נציב שירות המדינה הבא.** היועצת המשפטית לממשלה הבהירה לראש הממשלה כי הנציב צריך להיבחר על ידי ועדת איתור בראשות שופט בדימוס של בית המשפט העליון,³⁰ אך הממשלה הצביעה בעד הצעת מחליטים למינוי נציב שירות המדינה שהייעוץ המשפטי קבע במפורש שיש מניעה משפטית לאשרה.³¹ בהמשך הוחלט בממשלה על תיקון שיטת המינוי, אף היא בצורה שאינה תואמת את חוות הדעת של הייעוץ המשפטי לממשלה, ולאחר מכן הוצא צו מטעם בית המשפט המקפיד את ההליך.³²

דוגמאות למשברים חוקתיים

להבדיל מהדוגמאות מעלה לפוטנציאל למשבר חוקתי שלא התממש לבסוף, אירעו בעולם משברים חוקתיים של ממש. משברים כאלה, כאמור, נוטים להתפרץ בעשורים האחרונים על רקע תהליכים מרחיקי לכת של שינוי יסודי באופי המשטר ובסדר החוקתי, אך עלולים להתפרץ גם בנסיבות אחרות. לעיתים הם נובעים מאי-ציות של הרשויות להחלטה של בית משפט, ולעיתים מהתנגשות אחרת בין הרשויות במדינה או מהתנגשות בין הממשל הפדרלי לממשל המקומי.

בספרד – בשנת 2017 חוקק הפרלמנט המקומי בקטלוניה חוק לעריכת משאל-עם מחייב בדבר מתן עצמאות למחוז קטלוניה. בית המשפט החוקתי של ספרד הוציא צו ביניים האוסר על קיום משאל העם, ולאחר מכן קבע כי החוק אינו חוקתי ולפיכך בטל. ממשלת ספרד איימה שתבטל את האוטונומיה הניתנת לקטלוניה ותשתמש בכוח צבאי כדי למנוע עריכת משאל-עם. בית המשפט החוקתי אף איים שיטיל קנסות יומיים על מי שיהיה מעורב בעריכת משאל העם. עם זאת, משאל העם יצא אל הפועל, ו-90% מהמשתתפים במשאל

²⁸ מכתב מאת המשנה ליועצת המשפטית לממשלה (משפט ציבורי-מינהלי), עו"ד ד"ר גיל לימון, אל היועץ המשפטי למשרד לביטחון לאומי, עו"ד אריאל סיוזל, והייעוץ המשפטי למשטרת ישראל, תני"צ אלעזר כהנא, בנושא "מינוי רפ"ק מאיר סוויסה לתפקיד מפקד תחנת המשטרה בדרום תל אביב" (25.8.2024).

²⁹ מכתב מאת השר לביטחון לאומי, איתמר בן גביר, ליועצת המשפטית לממשלה, עו"ד גלי בהרב מיארה, בנושא "מינוי רפ"ק מאיר סוויסה לדרגת סגן ניצב ומפקד תחנת תל אביב דרום" (26.8.2024); משה שטיינמץ "מתעלם מהנחיית היועמ"שית: מאיר סוויסה עוטה דרגות סני"צ" **כאן** (1.9.2024). בעניין זה מתנהל הליך בבית המשפט לעניינים מינהליים בירושלים, שהוציא צו ביניים המונע את קידום סוויסה לדרגת סני"צ ואת מינויו למפקד תחנת תל אביב דרום; ראו עת"מ 67496-08-24 **אשכנזי נ' השר לביטחון לאומי** (נבו, החלטה מיום 5.09.2024).

³⁰ מכתב מאת היועצת המשפטית לממשלה, עו"ד גלי בהרב מיארה, לראש הממשלה, בנימין נתניהו, בנושא "הליך מינוי נציב שירות המדינה" (19.6.2024).

³¹ החלטת ממשלה 2129 מיום 11.8.2024; אסף שפירא וריטה גולשטיין-גלפרין "חוות דעת: הצעת הממשלה למנות נציב שירות מדינה בכפוף לבחינת הוועדה המייעצת למינויים לא תבטיח מינוי נציב מקצועי ומתאים" (אתר המכון הישראלי לדמוקרטיה, 11.8.2024).

³² ראו בג"ץ 37830-08-24 **מכון לואיס ברנדייס לחברה, לכלכלה ולדמוקרטיה נ' ממשלת ישראל** (אר"ש, החלטה מיום 1.12.2024). יושם אל לב כי ראש הממשלה אף בחר מועמד לממלא מקום שהייעוץ המשפטי קבע שיש מניעה למנותו. ראו מכתב היועצת המשפטית לממשלה, עו"ד גלי בהרב-מיארה, לראש ממשלת ישראל, ח"כ בנימין נתניהו, בנושא "מינוי ממלא מקום לתפקיד נציב שירות המדינה" (30.12.2024).

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

www.idi.org.il

הצביעו בעד מתן עצמאות לקטלוניה. מהלך זה התניע משבר חוקתי במדינה וגרר את ספרד גם למשבר פוליטי וחברתי מתמשך – לרבות הפגנות רחבות היקף בעד ונגד מתן עצמאות למחוז, שלעיתים הידרדרו לאלימות. נוסף על כך, הסנאט הספרדי השהה את האוטונומיה שניתנה לקטלוניה, מנהיגים קטלוניים הועמדו לדין פלילי בשל מעורבותם במשאל העם, וכמה מהמנהיגים אף נשפטו למאסר בפועל.³³ בשנת 2018 נערכו בחירות כלליות בספרד, שבהן נבחר מועמד שהביע נכונות להיכנס להידברות עם קטלוניה. שילוב המהלכים הוביל לרגיעה הדרגתית של המשבר, ללא שבירה של המסגרת החוקתית.

בפולין, מפלגת "חוק וצדק" עלתה לשלטון בשנת 2015, והחלה לקדם שורת מהלכים לערעור יסודות הדמוקרטיה במדינה: פגיעה בשלטון החוק, בהפרדת הרשויות ובעצמאות הרשות השופטת, בתקשורת החופשית ובהגינות הבחירות. כחלק ממהלכים אלו, החליטה המפלגה, זמן קצר לאחר עלייתה לשלטון, למנות חמישה שופטים לבית המשפט לחוקה, לאחר שהפרלמנט היוצא כבר מינה חמישה שופטים לאותם התקנים. בית המשפט קבע כי שלושה מהמינויים שביצע הפרלמנט היוצא היו כדין, בעוד ששניים מהמינויים היו בלתי חוקיים. בהתאם לפסיקה זו, נשיא בית המשפט החוקתי אסר על שלושת השופטים שמונו על ידי השלטון הנכנס, להתחיל לכהן כשופטים בבית המשפט החוקתי. נשיא המדינה סירב להשביע את שלושת השופטים שבחר הפרלמנט הקודם, ועל כן מינויים לא נכנס לתוקף. בתגובה ערך הבית התחתון של הפרלמנט כמה תיקונים בחוק בית המשפט לחוקה, ובין היתר העלה את מספר השופטים הנדרשים לשבת בדין במרבית התיקים מ-9 שופטים ל-13 שופטים (מתוך 15 שופטים המרכיבים את בית המשפט לחוקה). בית המשפט לחוקה פסל את התיקונים האלה, אך הוא עשה זאת בהרכב של 12 שופטים, ולכן הממשלה סירבה להכיר בפסק הדין כמחייב ולפרסמו. אי-ציות זה לפסק הדין היה, כאמור, אחד מהצעדים הראשונים שפגעו בעצמאות הרשות השופטת וסלל את הדרך להשתלטות על בית המשפט לחוקה בדרך של פוליטיזציה במנגנון מינוי השופטים.³⁴ בשלהי 2023 מפלגת "חוק וצדק" איבדה את השלטון ומאז ננקטו צעדים שונים במטרה להשיב את הדמוקרטיה על כנה, שזוכים עד עתה להצלחה חלקית.

5. כיצד יכול בית המשפט לפעול במצב של משבר חוקתי?

ראשית, ראוי להדגיש כי משבר חוקתי מסוג של הפרת פסק דין לא נוצר על ידי בית המשפט, הפועל על פי ערכים דמוקרטיים וממלא את תפקידו החוקתי והדמוקרטי במתן פסקי דין.

שנית, לבית המשפט לבדו אין כלים מתאימים לפתור משבר חוקתי בכוחות עצמו. כדי לפתור משבר חוקתי מסוג זה נדרשת מעורבות של גורמים פוליטיים, מינהליים וציבוריים. ככלל, על כל אלו מוטלת האחריות לפעול לקיום פסקי דין. על כל גורם מינהלי הנוגע בדבר מוטלת גם חובה למלא אחר פסקי הדין ולפעול למען קיומם.

Klaus-Jurgen Nagel, [Catalonia and Spain's Constitutional Crisis: Time for a Federal Solution?](#), 50 SHADES OF FEDERALISM (2020).

³⁴ דפני בנבניסטי "כך בישר שינוי מנגנון מינוי השופטים את שינוי המשטר הדמוקרטי בפולין ובהונגריה" (המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2023); Marcin Wiacek, *Constitutional Crisis in Poland 2015-2016 in the Light of the Rule of Law Principle*, in DEFENDING CHECKS AND BALANCES IN EU MEMBER STATES (2021).

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

www.idi.org.il

כאמור, למרות ההתפתחויות החמורות, יש להניח ולקוות שבמדינת ישראל לא ייווצר מצב שבו חברי הממשלה או שר משריה, בגלוי ובמוצהר, אינם מקיימים פסקי דין.

עם זאת, לבית המשפט עצמו יש כלים מגוונים להתמודד עם אי-ציות לפסק דין: בין באמצעות צווים שנועדו לאכוף פסק דין לפי פקודת ביזיון בית המשפט,³⁵ בין באמצעות צווים מיוחדים. דוגמא לשימוש בצווים משפטיים כאלה התרחשה במרץ 2020, במסגרת פרשת אדלשטיין, שבה נושא משרה שלטונית בכיר סירב לקיים פסק דין של בית המשפט העליון – אם כי אגב התפטרות המפר מתפקידו. פסק הדין עסק בבחירות לכנסת ה-23. לאחר השבעת הכנסת החדשה פנו רוב של חברי הכנסת (61) ליו"ר הכנסת הזמני (שלפי חוק היסוד היה יו"ר הכנסת היוצאת, ח"כ יולי אדלשטיין) לכנס את המליאה כדי לבחור יו"ר קבוע לכנסת החדשה, אך הוא סירב לעשות כן. בעתירה לבג"ץ קבע בית המשפט שסירובו זה "חותר תחת יסודות התהליך הדמוקרטי" ופסק כי עליו לכנס את הכנסת לבחירת יו"ר קבוע ללא דחוי.³⁶ עם זאת, אדלשטיין סירב לקיים את פסק הדין והתפטר מתפקידו תוך שהוא נועל את הכנסת ובכך בפועל מונע מן הכנסת עצמה לקיים את הצו. למרות קביעתו של היועץ המשפטי לכנסת שאין בכך כדי להשפיע על חובתו לקיים את פסק הדין משום שההתפטרות נכנסת לתוקף רק לאחר 48 שעות, הודיע אדלשטיין שאין בכוונתו לקיים את פסק הדין.

לבג"ץ הוגשו עתירות נוספות לאכיפת פסק הדין באמצעות פקודת ביזיון בית המשפט וסעדים נוספים. בפסק דינו קבע בית המשפט כי –

כיבוד שלטון החוק הוא יסוד המסד בכל משטר דמוקרטי והוא נבחן, בין היתר, בציות להחלטות וצווים שיפטיים. חובת ציות זו מוטלת על הציבור כולו ורשויות השלטון אף הן אינן פטורות ממנה. אדרבא, על רשויות אלה מוטלת חובה כפולה ומכופלת לצייט להחלטות ולצווים שיפטיים והמשפט הישראלי, על מכלול ההסדרים הקבועים בו בהקשר זה, אימץ את הגישה הרווחת במשפט המקובל המייחסת חזקת הגינות לרשויות השלטון. ההנחה שביסוד חזקה זו היא כי פסק דין שניתן נגד המדינה יקוים כדבעי.³⁷

בפסק הדין מופיעה גם האמירה החריגה ש –

מעולם עד היום לא אירע בדברי ימי המדינה שגורם שלטוני סירב בריש גלי ובהתרסה לקיים צו שיפוטי באומרו כי צו מצפוננו אינו מאפשר לו לקיים את פסק הדין. כך בחר לנהוג המשיב 1, שהינו אחד מסמלי השלטון (הגם שלעת הזו הוא מכהן בתפקידו מכוח דין הרציפות ובלא שנבחר לתפקיד), והפגיעה שגרם בהתנהגותו זו לאינטרס הציבורי בהבטחת שלטון החוק ובקיום פסקי דין וצווי

³⁵ לפי פקודת ביזיון בית המשפט (שהיא חקיקה מנדטורית שתוקנה על ידי הכנסת) בית המשפט מוסמך לאכוף את קיום פסק הדין על מפירו באמצעים שונים, לרבות קנס ומאסר.

³⁶ בג"ץ 2144/20 התנועה למען איכות השלטון בישראל נ' יו"ר הכנסת (23.3.2020).

³⁷ שם, פס' 4 לפסק הדין של הנשיאה חיות.

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

www.idi.org.il

בית משפט – אין שיעור לחומר. אם כך נוהג בעל השררה, מדוע
ינהג אחרת האזרח מן השורה?³⁸

המצב חסר התקדים גרר גם סעד חריג ביותר: בית המשפט השתמש בסמכותו הרחבה מכוח סעיף 15 לחוק-יסוד: השפיטה, וכדי להבטיח את קיום פסק הדין הוא הקנה סמכות לוותיק חברי הכנסת לכנס את מליאת הכנסת ולנהל את ישיבת בחירת היו"ר החדש – אף על פי שסמכות זו הייתה נתונה במקור ליו"ר הכנסת היוצא אדלשטיין.

אם כן, ואף על פי שממילא היה אפשר להמתין לכניסת התפטרותו של אדלשטיין לתוקף בתוך 48 שעות, העביר בית המשפט מסר ברור של "אפס סובלנות" לאי-קיום צו מוחלט של בית משפט, וקבע תקדים חשוב של **אכיפת פסק דין באמצעות העברת הסמכות, באופן נקודתי, לגורם אחר.**

הסעד החריג שנתן בית המשפט בפרשת אדלשטיין הצליח להגן על הדמוקרטיה הישראלית ובה בעת לחמוק בקושי וברגע האחרון מהתפתחות משבר חוקתי מסוכן.

היום, במיוחד לאחר המהלכים הדרמטיים לשינוי משטרי שהחלו בינואר 2023 ולנוכח התמשכות המלחמה, הדרך החוקית, הראויה והמתחייבת להימנע ממשבר חוקתי ומההשלכות האיומות שעלולות להיות לו היא לקיים את הדין ולמלא בקפדנות ובשקידה אחר פסקי דין והחלטות שיפוטיות.

יש לציין כי אי ציות לצו הארעי (או לצו סופי המונע את פיטורי ראש השב"כ, או פיטורי היועמ"שית, אם יוצא) עלול להביא למהלכים קיצוניים יותר, שכן קיימת סכנה שהממשלה תמנה שלא כדין בעל תפקיד חדש, כאשר ממלא התפקיד הקודם עדיין מכהן. מצב זה עלול ליצור כאוס מוחלט באשר לכל הדרגים הכפופים לו (למשל בשב"כ) ובגופים אחרים שאמורים לעבוד ביחד, וימצאו עצמם עם שני תפקידים, אחד מכהן מכוח החוק והפסיקה והשני מכח החלטת הממשלה. במצבים קיצוניים כאלה עלולות אף להיגרם התנגשויות אלימות. גם במצבים אלה, כוחו של בית המשפט יהיה להשתמש בצווים, בין אם מכח בזיון בית המשפט ובין צווים מכח הסמכות הכללית שבחוק יסוד: השפיטה, כולל סנקציות אישיות כלפי צדדים שלישיים כנגד מי שישתף פעולה עם הפרת צווים של בית המשפט בכך שישתתף בהליך של מינוי בעל תפקיד חדש.

6. כיצד יכולים הציבור, ומוסדות נוספים להשפיע על פתרון המשבר החוקתי?

כאמור, לרשות השופטת תפקיד חשוב גם בעת משבר חוקתי, אך אין ביכולתה לפותרו לבדה. כך הוא בדרך כלל. כך הוא על אחת כמה וכמה כאשר המשבר החוקתי בא לידי ביטוי בסירוב גלוי ועיקש של רשות או בעל שררה לקיים החלטות שיפוטיות. במצב כזה שבו נושאי משרה פורעי-חוק תוקפים את המסגרת החוקתית עצמה, יש חשיבות רבה למוסדות המדינה, לרבות מוסדות שאינם מפעילים סמכויות ביצוע במצב הדברים הרגיל כגון נשיא המדינה (שלא במשטרים נשיאותיים), לראשי המשק ומנהיגי סקטורים, לתקשורת, ולציבור הרחב בפתרון המשבר ובבחירת הנתים של יציאה מהמשבר החוקתי.

³⁸ ש.ם.

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

www.idi.org.il

חשיבות מיוחדת יש לגופים אלה בפרט כאשר המשבר החוקתי הוא חלק ממהלכים רחבים להחלשת הדמוקרטיה עד כדי חיסולה והחלפתה במשטר אוטוקרטי. המשבר החוקתי עשוי להסתיים בבלימה – זמנית או קבועה – של המהלכים ובשימור המסגרת החוקתית-דמוקרטית או, לחלופין, בנייתן המסגרת החוקתית-דמוקרטית ובהחלפתה באוטוקרטיה. במקרים כאלה לציבור הרחב, אזרחים מן השורה ללא תפקיד רשמי, תפקיד מכריע. מחקר השוואתי מלמד כי תגובה נחושה של הציבור במקרים כאלו עשויה להביא ליציאה מן המשבר באופן שמשמר את המסגרת החוקתית-משטרית.³⁹

בפולין – מאז עליית מפלגת "חוק וצדק" בשנת 2015 נערכו הפגנות רבות כנגד צעדי השלטון לפגיעה בדמוקרטיה. מחאה רחבת היקף התרחשה בחודש יולי 2017, כאשר שני בתי הפרלמנט העבירו תוך עשרה ימים בלבד שלושה חוקים ששינו את פני מערכת המשפט – שינויים בהרכב בית המשפט העליון, הגדלת השליטה של שר המשפטים בערכאות הנמוכות, ושינוי הרכב מועצת המשפט הארצית, שממנה את השופטים במדינה. מחאה זו, שנודעה כ"שרשרת האורות", התפשטה במהרה למאות הפגנות מול בתי משפט בפולין ונמשכה ברציפות לאורך ימים. שיאה במחאה רחבת היקף מול בית המשפט העליון, שעליו הוקרן המשפט "זהו בית המשפט שלנו". לאחר שבוע של מחאות, נשיא המדינה הטיל וטו על שניים משלושת החוקים. יצוין כי בהמשך הקואליציה שבה וקידמה את החוקים שנפסלו, לאחר שערכה בהם שינויים מינוריים בלבד, והם עברו בחודש דצמבר 2017.⁴⁰

בסוף שנת 2019 עבר בפרלמנט חוק שהרחיב את סמכויותיו של המדור המשמעתתי בבית המשפט העליון שהוקם שנתיים קודם לכן, באופן שאיפשר העמדה לדין משמעתתי של שופטים שבחנו את חוקיות מינויים של שופטים שמונו על ידי מפלגת השלטון, או שהחילו סטנדרטים מהדין האירופי כדי לפסול חקיקה. בתגובה, התקיימה הפגנה שנודעה כ"צעדת אלף הגלימות", צעדה שהובלה על ידי שופטים פולניים ושופטים נוספים מרחבי אירופה במחאה על התערבות פוליטית במערכת המשפט. מחאה זו משכה תשומת לב עולמית, ובהמשך בית הדין האירופי לצדק קבע כי המדור המשמעתתי אינו עצמאי והוא עומד בסתירה לחוק האירופי.⁴¹ בשנת 2022 המדור המשמעתתי נסגר.

באוקטובר 2020 בית הדין החוקתי – שהרכבו כלל רוב של שופטים שמונו על ידי מפלגת השלטון – הגביל מאוד את הזכות לבצע הפלות במדינה. כבר ביום פרסום פסק הדין פרצו מחאות רחבות היקף שהתקיימו במרכזי ערים, מחוץ למשרדי מפלגת השלטון ולמשרדים של ארגונים דתיים, וליד בתי פוליטיקאים. ההפגנות נמשכו לאורך מספר ימים, ובמסגרתם גם נעשה ניסיון

³⁹ ראו, לדוגמה: Joep van Lit, Carolien van Ham & Maurits J. Meijers, *Countering Autocratization: A roadmap for Democratic Defence*, 31 DEMOCRATIZATION 765 (2024) עם זאת, תפיסות האזרחים והתפקידים המדויקים שהם ממלאים במאבק באוטוקרטיזציה דורשים מחקר נוסף. ראו Aurel Croissant & Luca Tomini, *Introduction*, in THE ROUTLEDGE HANDBOOK OF AUTOCRATIZATION 1, 13 (Aurel Croissant & Luca Tomini eds., 2024).

⁴⁰ Lukasz Bojarski, *Civil Society Organizations for and with the Courts and Judges – Struggle for the Rule of Law and Judicial Independence; The Case of Poland 1976-2020*, 22 German L. J. 1344, 1373 (2021); Anna Wojcik, [Nations in Transit 2018: Poland](#), [Freedom House \(2018\)](#).

⁴¹ Dorota Zabłudowska, *The Battle for Judicial Independence in Poland 2017-2022*, 44 J. CONST. HIST. 29, 34-35 (2022).

(שצלח באופן חלקי בלבד) להוציא אל הפועל שביתת נשים. ההפגנות – שכללו כ-400,000 משתתפים – היו באותה נקודת זמן הגדולות ביותר שידעה פולין מאז נפילת הקומוניזם במדינה בשנת 1989. המחאה קצרה הצלחה חלקית בטווח הקצר, כאשר השלטון דחה את יישום פסק הדין, אך בטווח הארוך היא העלתה את התמיכה הציבורית בהפלות, שהפכו לסוגיה מרכזית בבחירות של שנת 2023.⁴²

בראשית אוקטובר 2023 נערכה בעיר ורשה "צעדת מיליון הלבבות", שבה השתתפו מאות אלפי אנשים. הפגנה זו נערכה לקראת הבחירות הכלליות במדינה שהתקיימו שבועיים לאחר מכן, וכגל שני של הפגנות כנגד חוק שהיה עלול לאפשר את פסילתו של מנהיג האופוזיציה, דונלד טוסק, מלהחזיק בתפקידים ציבוריים. ב-15 באוקטובר 2023 נערכו בחירות כלליות שהביאו לניצחון האופוזיציה ולמינוי טוסק לראשות הממשלה.⁴³

בדרום קוריאה, עמידה ציבורית נחושה על משמר הדמוקרטיה הצליחה לשמור על המסגרת החוקתית ועל האופי הדמוקרטי של המדינה פעם אחר פעם. כפי שקורה בתהליכי דמוקרטיזציה רבים, מעבר ממשטר אוטוקרטי לדמוקרטי, אזרחי קוריאה היו הכוח המרכזי שהביא קץ לשלטון הסמכותני וכוון את המשטר הדמוקרטי ב-1987 באמצעות מחאות נרחבות ומתמשכות.⁴⁴ מאז, לאורך השנים, בצמתים חשובים יצאו האזרחים למרחב הציבורי ודאגו לשמר את המסגרת החוקתית-דמוקרטית. בכך גם שימרו את האפשרות לחזק ולשפר את הדמוקרטיה במדינה באמצעות מנגנוני התיקון הקבועים בחוקה: שינויים חוקתיים וחוקיקתיים, חילופי שלטון, עתירות לבית המשפט וכדומה.

בדרום קוריאה נוהג משטר נשיאותי, שבו הרשות המבצעת מונהגת על-ידי נשיא שנבחר ישירות על-ידי הציבור ומחזיק בסמכויות רחבות מאוד, לרבות בכורה במינוי שופטים.⁴⁵ על-רקע זה שמר הציבור הקוריאני על המסגרת החוקתית מפני ניסיונות של נשיאים לערער את המסגרת החוקתית או לחתור תחת הדמוקרטיה במדינה. בשנים האחרונות היו לכך שתי זוגות בולטות במיוחד.

הדוגמה העדכנית הראשונה, בשנים 2016-2017, התרחשה על רקע מהלכים להחלשת הדמוקרטיה במדינה, אולם הגורם הישיר לה היה פרשיית שחיתות של הנשיאה Park Geun-hye ואשת סודה. על רקע האשמות כנגד הנשיאה פאק ווהחששות לעתיד הדמוקרטיה שטפו את הרחובות המוני אזרחים, בסדרי גודל של מיליונים, בדרישות שהאופי החוקתי-דמוקרטי של המדינה יישמר ושפאק תתפטר או תודח. בארגונה נטלו חלק גם ארגוני החברה האזרחית, ארגוני סטודנטים, ואיגודי עובדים. פאק התמידה בסירובה

Christian Davies, [Pro-Choice Supporters Hold Biggest-Ever Protest Against Polish Government](#), The Guardian (October 30, 2022); Shaun Walker, [Poland Delays Abortion Ban as Nationwide Protests Continue](#), The Guardian (November 3, 2020); Jon Neumeyer, [Poland's Abortion Ban Protests Changed the Country Forever](#), Foreign Policy (November 8, 2021).

Jan Cienski, [Huge but Glum: Poland's Opposition puts a million People on the Streets](#), Politico (October 1, 2023).

Gi-Wook Shin, South Korea's Democratic Decay, 31 J. DEMOCRACY 100 ראו: (2020); Han Sung-Joo, South Korea in 1987: The Politics of Democratization, 28 ASIAN SURVEY 52 (1988).

Korea Legislation Research Institute, [Constitution of the Republic of Korea](#) ⁴⁵

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

www.idi.org.il

להתפטר, אך בדצמבר 2016 הצביע הפרלמנט בעד הדחתה, ובמרץ 2017 אישר בית המשפט החוקתי את ההחלטה.⁴⁶

המחאה הצליחה באופן חשוב אך נקודתי להביא להדחת פאק ולמיצוי החקירה וההליך המשפטי, ולכן היו שראו בה חיזוק הדמוקרטיה במדינה. אך המחאה לא מנעה מהלכים אחרים, הדרגתיים וממושכים, להחלשת הדמוקרטיה באמצעות ניצול לרעה של סמכות שלטונית ושל חולשות חוקתיות.⁴⁷

לאחרונה, בדצמבר 2024, מילא הציבור תפקיד מכריע בהצלת המסגרת החוקתית-דמוקרטית מפני ניסיון מובהק לחסלה. על רקע החלשת הדמוקרטיה במדינה וירידה גדולה ועקבית בתמיכה הציבורית בו, הכריז הנשיא לשעבר Yoon Suk Yeol בליל ה-3.12.2024 על משטר צבאי במדינה. ההכרזה על משטר צבאי – לראשונה בתולדות הדמוקרטיה הקוריאנית – נחשבה לבלתי-חוקתית, משום שלא התקיימו התנאים הקבועים ב בחוקה ובחוק שחוקק מכוחה.⁴⁸ לא זו בלבד, אלא שהנשיא יון הורה לצבא למנוע את פעילות הפרלמנט, לעצור חברים בכירים בו ולהשתלט על ועדת הבחירות המרכזית. מול יון, כוחות המשטרה הכפופים לו וכוחות הצבא התייצב הציבור הקוריאני, בייחוד אזרחי הבירה סיאול שמיהרו לצאת לרחובות.

מרגע ההכרזה על משטר צבאי במדינה בשעה 22:28, בנאום טלוויזיוני מאת הנשיא יון, ועד הסרתו עם החלטת הפרלמנט לבטלו, בשעה 01:01 ביום 4.12.2024, והצהרת יון כי הוא אכן יוסר בשעה 04:30, נאבק הציבור הקוריאני באופן פעיל ונחוש על הדמוקרטיה. בפרט, אזרחים הפגינו במרחב הציבורי, הגנו בגופם על בניין הפרלמנט ועל חבריו ובלמו או עיכבו באופן משמעותי את התקדמות הצבא ואת השתלטותו על הפרלמנט. בהמשך, בלחץ ציבורי בלתי-פוסק, החליט הפרלמנט להדיח את יון, שאף הועמד לדין על מעשיו.⁴⁹

בכך הציל הציבור הקוריאני את הדמוקרטיה והביא לפתרון המשבר במדינה כך שהמסגרת החוקתית נשמרה, ומנגנוני התיקון הקבועים בה עדיין מתפקדים ועומדים לרשותו. ואולם, מאורעות דצמבר 2024 בדרום קוריאה חושפים גם את חשיבותם הרבה של מוסדות המדינה. לא רק הפרלמנט (בלחץ הציבור ובגיבוי) ובתי המשפט מילאו תפקיד חשוב בשימור המסגרת החוקתית, אלא גם הצבא, המשטרה ומנגנוני הביטחון. הללו אמנם לא לגמרי עמדו בפרץ אך הפגינו התנגדות, בעיקר סבילה, למעשי יון. ככלל, הצבא והמשטרה הפגינו איפוק במפגשים עם האזרחים ונמנעו מהפעלת אלימות קשה

⁴⁶ S.G. Kang, *Candlelight Demonstrations and the Presidential Impeachment in South Korea: An Evaluation of the 30 Years of Democracy*, 8 Asian Education & Development stud. (2019); Impeachment of the President (Park Geun-hye), Case No. 2016Hun-Na1, [South Korea Constitutional Court](#); Gi-Wook Shin & Rennie J. Moon, *South Korea after Impeachment*, 28 J. Democracy 117 (2017).

⁴⁷ ראו, לדוגמה: Shin, לעיל ה"ש 44; Seongwook Heo, *The Politicization of the Judiciary in Korea: Challenges in Maintaining the Balance of Power*, SOUTH KOREA'S DEMOCRACY IN CRISIS: THE THREATS OF ILLIBERALISM, POPULISM, AND POLARIZATION 137 (Gi-Wook Shin, & Ho-Ki Kim eds., 2022).

⁴⁸ ראו Aurel Croissant, [Democratic Regression and Resilience in South Korea: Lessons from the Martial Law Crisis](#), Global Asia Forum (16th of December 2024).

⁴⁹ ראו Benjamin A. Engel, *Making Sense of South Korea's Senseless Martial Law Declaration*, 22 ASIA PACIFIC J. (2025); Jae-seung Lee & Dae-joong Lee, *2024 South Korean Martial Law Crisis: Lessons for the Democratic Resilience*, AUSTRALIAN J. INT'L AFFAIRS (online, 6th of February 2025).

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

www.idi.org.il

או שימוש בנשק.⁵⁰ כמו כן, נראה שמילוי הפקודות והמשימות שהוטלו עליהם היה איטי ומהוסס. לפי דיווחים אחדים, היו בכירים שסירבו למלא הוראות שקיבלו, כגון מעצר דמויות בכירות במערכת הפוליטית.⁵¹

בימים האחרונים נצפות הפגנות המוניות גם בתורכיה על רקע מעצרו של המועמד לנשיאות מטעם מפלגת האופוזיציה הגדולה – מפלגת העם הרפובליקנית (CHP), אקרם אימאמאולו, ושליטת תארו האקדמי. מהלכים אלה נתפסים על-ידי רבים כניסיון לפרק את המפלגה או אפילו כל אופוזיציה של ממש במדינה. ההפגנות הנרחבות והנחישות מתקיימות למרות איסור השלטונות על רבות מהן, ניסיונותיהם להגבילן ונקיטת צעדים תקיפים מצידם, לרבות אלפי מעצרים ורדיפת עיתונאים.⁵² בשלב זה, שבו האירועים עדיין מתפתחים, קשה לקבוע בביטחון אם תורכיה אמנם נמצאת במשבר חוקתי או גולשת אליו. אם הדבר אמנם יתברר ככזה, הוא הדוגמה העדכנית ביותר למשבר חוקתי בהקשר קרוב לזה הישראלי אך שונה באופיו, משום שהמדובר במשבר במדינה שכבר אינה דמוקרטית מזה שנים.⁵³

נראה, כי מחאה ציבורית במקרים כאלה ממלאת תפקיד מרכזי אפילו ב"אוטוקרטיות חדשות", שבהן הדמוקרטיה כבר חוסלה, ולכן קשה, תובעני ומסוכן בהרבה למחות בהן. משבר חוקתי פוטנציאלי באוטוקרטיות מסוג זה מבטא את השונות של המסגרת החוקתית במשטרים כאלה מהמסגרת החוקתית במדינות דמוקרטיות. באוטוקרטיות החדשות המסגרת החוקתית היא דו-פרצופית: מסגרת חוקתית פורמלית, שהיא בעיקרה למראית עין, אל מול ההסדרים "החוקתיים" האמיתיים שבאים לידי ביטוי בפעילות השלטונית, ודרכה – גם במערכות החברה ובמאפייניה הבסיסיים ביותר. בעצם, אוטוקרטיות חדשות בנויות על הפער האדיר שיוצרים השליטים בכוונת מכוון בין המסגרת החוקתית הבודויה, שהשליטים מבקשים להציגה כאמיתית, לבין המשטר והחוקה במציאות. במסגרת החוקתית למראית-עין עשויות, למשל, להיכלל הוראות בדבר בחירות סדירות, חופשיות והוגנות או זכויות יסוד מוגנות, אך במסגרת החוקתית-משטרית האמיתית, אין הן מתקיימות. הדו-פרצופיות של המסגרת החוקתית מוכחשת על-ידי השליטים כדי לשוות למשטר חזות לגיטימית. במילים אחרות, אחד מהיסודות המרכזיים שעליהם בנויות אוטוקרטיות מסוג זה הוא מערך רמייה בשירות השליטים (שפעולתו

⁵⁰ ראו, לדוגמה: Engel, לעיל ה"ש 49.

⁵¹ ראו, לדוגמה [Lee Haye-ah, Army Special Warfare Commander Says He Defied Order to Drag Out Lawmakers](#), Yonhap News Agency (6th of December 2024).

⁵² ראו, לדוגמה Ynet: [ההסכנויות "בגינה בדמוקרטיה": טלטלה בטורקיה ממעצר יריב ארדואן](#) (19.03.2025); [ynet](#) "גרדיאן" ["בזמן שאלפים מפגינים ברחובות טורקיה, הטלוויזיה הממלכתית מתעלמת מהם ומשדרת נאומים של ארדואן"](#) ["הארץ"](#) (26.03.2025); צבי בראל ["מעמד הבינלאומי נוסק ומספק לארדואן מרחב לרסק את האופוזיציה בטורקיה"](#) ["הארץ"](#) (28.03.2025); Anna Lamche, [Protesters Return to Istanbul's Streets for Huge Rally](#), BBC (30th of March 2025); Salim Çevik, [The Arrest of Ekrem Imamoglu: A Critical Turning Point in Turkey's Politics](#), Arab Center of Washington DC (29th of March 2025); [Hundreds of Thousands Rally in Istanbul in Support of Imprisoned Mayor](#), AP (29th of March 2025); Le Monde with AFP, [Hundreds of Thousands Demonstrate in Istanbul to Defend Democracy](#), Le Monde (30th of March 2025).

⁵³ על שינוי המשטר בתורכיה ראו, לדוגמה: Gülçin Balamir Coşkun & Aysuda Kölemen, [Illiberal Democracy or Electoral Autocracy: The Case of Turkey](#), in THE EMERGENCE OF ILLIBERALISM: UNDERSTANDING A GLOBAL PHENOMENON 166 (Boris Vormann & Michal D. Weinman eds., 2020).

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

www.idi.org.il

צוברת תאוצה עוד בשלבי חיסול הדמוקרטיה והחלפתה ההדרגתית באוטוקרטיה).⁵⁴

למרות מערך הרמייה, שתכליתו ליצור מצג שווא כאילו החוקה הפורמלית מתקיימת במציאות ובכך להקנות לגיטימציה למשטר, גם באוטוקרטיות החדשות נצפית לעיתים מעורבות ציבורית רחבה ונוכחות מסיבית במרחב הציבורי, העשויות להגיע עד כדי משבר חוקתי. נראה, כי המעורבות הציבורית נובעת ממגבלות הרמייה ומהצלחה של חוגים רחבים בציבור להבין, בנקודת זמן מסוימת, את הפער האדיר שבין החוקה למראית-עין לבין ההסדרים "החוקתיים" בפועל. כאשר אל הבנת הפער נלווית נכונות של הציבור לפעול נגד ההסדרים "החוקתיים"-משטריים שהשלטון קובע במעשיו, עשויה להתפרץ מחאה רחבה.

במקרים כאלה ניתן לפרש את המעורבות הציבורית כניסיון לאכוף או לשמר את המסגרת החוקתית הפורמלית – החוקה למראית עין – על חשבון ההסדרים "החוקתיים" שיצר השלטון בפועל ובאים לידי ביטוי בפעילות השלטונית. ברמה התיאורטית, התביעה הציבורית עשויה אמנם להיות כינון חוקה חדשה לגמרי; אך נראה כי במקרים רבים התביעה היא דווקא לשמר את המסגרת החוקתית הפורמלית, שהוסבה על-ידי השליטים לחוקה למראית עין בלבד, ולהפכה מבדיה למציאות. כך, למשל, נראה כי אזרחי תורכיה מבקשים בחירות רב-מפלגתיות חופשיות והוגנות על בסיס שלטון החוק, הפרדת רשויות וזכויות יסוד מוגנות.⁵⁵ לאמיתו של דבר, במקרים כאלה האזרחים דורשים לקיים את המסגרת החוקתית הרשמית ולהקטין את הפער בינה לבין ההסדרים "החוקתיים" שמתקיימים בפועל במציאות חייהם.⁵⁶

אם כן, במדינות דמוקרטיות מחאה ציבורית נרחבת ביקשה לשמר את המסגרת החוקתית-משטרית נוכח ניסיונות לנפצה. האירועים המתגלגלים בתורכיה ממחישים כי באוטוקרטיות חדשות סביר יותר שמחאה ציבורית נרחבת תשים לעצמה למטרה להפוך למציאות את החוקה הפורמלית, אשר אמורה להבטיח יסודות דמוקרטיים מסוימים ולכן (כדי לנטרל את היסודות הדמוקרטיים) הוסבה על-ידי השליטים לחוקה למראית-עין בלבד.

בעת משבר חוקתי הצבא, המשטרה, גופי המודיעין, והתביעה נאלצים למלא תפקיד חיוני, ובדומה למוסדות מדינתיים נוספים, יש להם השפעה רבה על תוצאותיו. כאשר המשבר החוקתי נובע ממהלכים לביטול הדמוקרטיה והחלפתה במשטר אחר, בדומה להקשר הישראלי, גופים אלה נמצאים מראש

⁵⁴ ראו והשוו: ANDRÁS SAJÓ, RULING BY CHEATING: GOVERNANCE IN ILLIBERAL DEMOCRACIES (2021). עוד ראו: Anna Lührmann & Staffan I. Lindberg, A Third Wave of Autocratization is Here: What is New about it?, 26 DEMOCRATIZATION 1095 (2019).

⁵⁵ עוד ראו Liz Cookman, [Turkish Opposition: We Will Protest until Erdogan Calls Election](#), The Times (3.04.2025).

⁵⁶ לדוגמה נוספת ראו ההפגנות האחרונות בסרביה לאחר תאונה קטלנית בתחנת רכבת ובעקבות טענות לשחיתות, רשלנות והיעדר אחריותיות של הממשל-[Serbia's Largest Ever Rally Sees 325,000 Protest Against Government](#), BBC (16th of March 2025); Una Hajdari, [Serbia protests: How much trouble is Aleksandar Vučić in?](#), Politico (17th of March 2025); Associated Press, [Over 100,000 People Rally in Massive Anti-Corruption Protest against Serbian Government](#), CNN (15th of March 2025); [Anti-Government Protesters Blame Rampant Corruption for Roof Crash that Killed 14 People in Serbia](#), AP (12th of November 2024).

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

www.idi.org.il

במצב קשה ביותר. הם נתונים לצעדי השתלטות, בין היתר באמצעות פיטורים ומינויים, שתכליתם לשנות את פניהם.⁵⁷

צעדי השתלטות כאלה על מוסדות המדינה, בפרט על הצבא, המשטרה וגופי המודיעין והאכיפה, נצפו במדינות נקטו מנהיגים נבחרים מהלכים להחלשת הדמוקרטיה עד כדי ביטולה. בוונצואלה הנשיא הוגו צ'אבס דאג להרחבת סמכויותיו למינויים ופיטורים של קצינים בצבא, הציב עד מהרה את נאמניו בעמדות מפתח בצבא, ולאחר מכן אף הציב את בכירי הצבא הנאמנים בעמדות השפעה בגופים ציבוריים והעביר חברות ומשאבים רבים לניהול. בשנים שלאחר מכן השתלטו צ'אבס ואנשיו גם על המשטרה ושירותי המודיעין.⁵⁸

בתורכיה, מנהיג מפלגת הצדק והפיתוח (ולמים ראש הממשלה והנשיא), רגיפ טאיפ ארדואן, בעלי בריתו פעלו בסדר ובקצב אחר אך בשיטות פעולה דומות לשם השגת מטרה זהה. בשנים הראשונות החדירו ארדואן ושותפיו את עושי דבריהם למשטרה ולתביעה במינויים שקטים יחסית. לאחר מכן, החל ב-2007, נעזרו בהם כדי לרדוף ולהדיח את בכירי הצבא ולהחליפם בקצינים נוחים יותר. בהדרגה – לאורך זמן אך גם בכמה גלים של פיטורים המוניים ואגרסיביים, אוישה צמרת הצבא, המשטרה ושירותי המודיעין בעושי דברי השליטים, והללו עוצבו מחדש, בראש ובראשונה, ככלי שרת של השליטים המכהנים.⁵⁹

גם בפולין, שעודנה נאבקת על אופיה הדמוקרטי ובשונה מוונצואלה ומתורכיה עדיין איננה אוטוקרטיה מובהקת, החלו אנשי מפלגת חוק וצדק בניסיונות השתלטות על גופי הביטחון זמן קצר לאחר עלייתם לשלטון ב-2015. עוד באותה השנה פוטר המפקח הכללי של המשטרה, שהיה רק בראשית כהונתו, ולאחר שבועות ספורים הוחלף המפכ"ל שוב. מעט לאחר מכן קצינים בכירים רבים פוטרו או נדחקו להתפטר, ואנשים הנחשבים מקורבים לבכירי מפלגת חוק וצדק מונו במקומם.⁶⁰

לסיכום, מהלכי ההשתלטות נועדו לבטל את הכפיפות המוחלטת של גופים אלה לדין ולשנות את ההיגיון המארגן שלהם ואת ההצדקה לקיומם – טובת הציבור; מטרת השינויים היא שהמחויבות העליונה של הארגונים תהפוך

⁵⁷ נדב דגן ודפני בנבניסטי "מבט השוואתי על השתלטות על גופי ביטחון באמצעות מינויים ופיטורים" **המכון הישראלי לדמוקרטיה** (31.03.2025).

⁵⁸ ראו, לדוגמה: Laura Gamboa, *Resisting Backsliding: Opposition Strategies Against the Erosion of Democracy* (2022); [How Venezuela Bought Military Loyalty](#), OCCRP (10th of April 2020); Wolfgang Muno & Héctor Briceño, *Autocratization and Public Administration: The Revolutionary-Populist Regime in Venezuela in Comparative Perspective*, 45 *Asia Pacific J. Pub. Admin.* 73 (2023).

⁵⁹ ראו, לדוגמה: Home Office, United Kingdom, *Turkey Country Report* (October 2004); Dani Rodrik, *Ergenekon and Sledgehammer: Building or Undermining the Rule of Law*, 10 *TURKISH POLICY QUARTERLY* 99 (2011); Özgün E. Topak, *An Assemblage of New Authoritarian Practices in Turkey*, in *NEW AUTHORITARIAN PRACTICES IN THE MIDDLE EAST AND NORTH AFRICA* 296 (Ozgun Topak, Merouan Mekouar, Francesco Cavatorta eds., 2022).

⁶⁰ ראו, לדוגמה: [Poland Fires Police Chief Amid Other Personnel Changes](#), San Diego Union Tribune (10 of December 2015) Anna Grzymala-Busse, *Poland's Path to Illiberalism*, 117 *Current History* 96, 98 (2018); Matthew Day, [Mass Exodus of Polish Army's Top Ranks in Protest Over Political Interference From Government](#), The Telegraph (17 of February 2017); [Poland's Attacks on the Rule of Law: How Party Loyalty Tests in the Military and in Intelligence Harm U.S. and NATO Security](#), Human Rights First (2019).

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

www.idi.org.il

להיות לשליטים, ובעצם הארגונים יהפכו לכלי שרת שלהם. בין היתר, תפקידם ככלי שרת של השליטים עשוי לבוא לידי ביטוי בדיכוי אלים ובלתי-חוקי של הפגנות, במעצרים של גורמים ביקורתיים כלפי השלטון או בחקירתם ובאיסוף חומרים מביכים עליהם, ובפעולות שתכליתן לגייס משתפי פעולה עם השליטים, בניגוד לדין, גם במוסדות מדינה נוספים.⁶¹

משכך, במשבר חוקתי נדרשים מוסדות המדינה, לרבות הצבא, המשטרה, גופי המודיעין והתביעה, לבחור בין תפקידם על פי דין, בהתאם למסגרת החוקתית העומדת למבחן, לשירות השליטים בניגוד לחוק ובניגוד לטובת הציבור. בחירה זו, הגם שמבחינה נורמטיבית היא פשוטה וברורה – חובתו של כל ממלא תפקיד לפעול על-פי דין בהתאם להחלטה שיפוטית, מציבה את הארגונים במצב קשה, שבו עלול אף להתעורר חשש לשלמות הארגון ולרמת תפקודו. ואולם, ככלל, המחקר והניסיון ההשוואתי מלמדים שכאשר ציבור גדול ונחוש, יחד עם מרבית מוסדות המדינה הנוגעים בדבר, ויחד עם ראשי המשק מתייצב בעת משבר חוקתי לצד המסגרת החוקתית-דמוקרטית, המשבר צפוי להסתיים בשימור המסגרת החוקתית.

7. לפני חתימה

במשטר דמוקרטי, אין כל הצדקה לנקיטת פעולות שלטוניות שמובילות למשבר חוקתי. בייחוד, אין לקבל מצב שבו מוסד ממוסדות המדינה או ממלא תפקיד ציבורי מפר החלטה שיפוטית. מדובר בפעולה לא לגיטימית, שפוגעת בעיקרון שלטון החוק ומאיימת באופן ממש על הסדר החוקתי כולו. זהו מעשה שלא ייעשה, ואין לו תירוץ. על כל מי שלא ידו – בוודאי ובוודאי ממלא תפקיד ציבורי שהופקד בידיו כוח שלטוני מטעמים דמוקרטיים – לפעול לשימור המסגרת החוקתית-משטרית. רק שימור המסגרת החוקתית עצמה יביא להמשך קיומו של משטר דמוקרטי במדינה ויאפשר גם תיקון של המערכת בדרכים לגיטימיות.

⁶¹ ראו נדב דגן וספיר פז "השתלטות על רשויות האכיפה וזרועות הביטחון כנקודת מפתח בניסיון דמוקרטי" המכון הישראלי לדמוקרטיה (19.09.2024).